Het in verdedigbaren staat brengen van Nederlandsch Oost-Indië

door Egbert

Bat. Gen.
VI
338

Uitgave van M. M. Couvée, 's Gravenhage

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

HET IN VERDEDIGBAREN STAAT BRENGEN VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.

Tanggal : 01-07-2010
Nomor Induk : 1089/PN-MUSEUM/10
RIB - ID : 0010-29466660
ITEM - ID : 1208050205
Asal : Museum Pusat

VI, 338

HET IN VERDEDIGBAREN STAAT BRENGEN VAN NEDERL. OOST-INDIË.

DOOR

EGBERT.

's GRAVENHAGE — M. M. COUVÉE.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
INDONESIA
PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

HET IN VERDEDIGBAREN STAAT BRENGEN VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

Het bericht onlangs in de dagbladen vermeld, dat de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op reis was, om met eigen oogen te zien in hoeverre aan de door hem ontworpen plannen voor de verdediging van West-Java was uitvoering gegeven, vestigde hier te Lande wederom de aandacht op het in hoofde dezes genoemde vraagstuk, hetwelk eenige jaren geleden aan de orde werd gesteld.

De Zuid-Afrikaansche worstelstrijd had de slapenden wakker geschud en de gedachte doen geboren worden, dat Nederland wel eens in een Europeeschen oorlog kon gewikkeld worden en dat zich in onze koloniën een buitenlandsche vijand zou kunnen vertoonen, ook wel als een gevolg van het meer en meer veld winnend imperialisme, waartegen wij niets zouden vermogen.

Het toenmalige Opperbestuur achtte de zaak zoo ernstig en beschouwde haar zoo overwegend, dat het meende als Gouverneur-Generaal naar Indië te moeten zenden een militair, die zijn sporen op het gebied van defensie had verdiend, al was hij ook totaal onbekend met Indië en met Indische toestanden en op een leeftijd, waarop men in den regel gecenseerd wordt zich niet meer zoo gemakkelijk het vreemde eigen te maken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Die militair was: Willem Rooseboom, Generaal-Majoor bij het Nederlandsche leger.

Reeds dadelijk na zijn optreden als Gouverneur-Generaal, beijverde de heer Rooseboom zich om de hem opgelegde taak in vervulling te brengen. Hij toog op reis over Java om het terrein te verkennen en met de militaire autoriteiten een defensieplan te beramen. Dit vastgesteld zijnde, vroeg en verkreeg hij de benoodigde gelden en liet onmiddellijk met het bouwen en bewapenen van forten en bastions een aanvang maken, terwijl hij thans weder zich in persoon is gaan overtuigen hoe een en ander is uitgevoerd. Niemand zal dan ook de diligentie in deze van den Gouverneur-Generaal Rooseboom in twijfel trekken.

Of het eiland echter met hetgeen tot stand komt, te verdedigen zal zijn tegen een eenigszins machtigen buitenlandschen vijand?

Velen betwijfelen het en zijn van meening, dat men er hoogstens den vijand voor korten tijd meê zal kunnen tegenhouden, en den strijd ten slotte toch zal moeten opgeven, vooral op grond dat men op Java's Noordkust overal landen kan, terwijl slechts enkele punten in verdedigbaren staat worden gebracht.

Naar mijne meening moet men dan ook niet wachten tot de vijand op Java geland is, maar moet landing worden voorkomen. Java is een eiland, dus kan de vijand niet anders dan met een vloot daarheen gaan. Is men nu in staat die vloot te vernietigen vóór deze haar doel bereikt heeft, dan is het pleit gewonnen. Zoo iets kan alleen onze marine, echter niet met de middelen waarover zij tegenwoordig te beschikken heeft, en ook niet zoo diezelfde middelen worden uitgebreid; altijd toch zullen wij wat aantal schepen en manschappen betreft in de minderheid

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

blijven, ten minste met betrekking tot de vloten der groote mogendheden. Er bestaan echter tegenwoordig vernielingswerktuigen, waartegen geen enkele vloot zal blijken bestand te zijn en die daarom bij uitnemendheid het wapen is van de zwakkeren tegen de sterkeren. Ik bedoel de onderzeesche torpedobooten. Is bekend dat Java door een voldoend aantal van deze vernielers, met geoefende manschappen bemand, verdedigd wordt, dan zal geen vijand het licht wagen dat eiland aan te tasten en, zoo hij er toch toe mocht overgaan, zou het hem naar alle waarschijnlijkheid slecht bekomen.

Doch op welke manier men Java ook verdedigen wil, zeker en een niet te betwisten waarheid is het, dat voor den goeden uitslag veel, zoo niet alles, zal afhangen van de gezindheid die de Inlandsche bevolking, hare hoofden en de Indo-Europeanen, jegens Nederland zal koesteren. Met die elementen op onze hand bestaat er kans op succes, terwijl in het omgekeerde geval de beste verdedigingswerken niets zullen baten om het schoone eiland voor Nederland te behouden.

In het moederland is dit ook aldus begrepen, toen bekend was geworden dat Generaal-Majoor Rooseboom tot landvoogd van Insulinde was benoemd. De pers liet zich in dien geest uit, zoo „Eigen Haard" in het nummer van 15 Juli 1899, in een artikel van de hand van den heer E. B. Kielstra, getiteld: „Willem Rooseboom, benoemd „Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië." Daaruit citeeren wij de volgende regelen, die als een soort van *programma* voor den nieuw optredenden Gouverneur-Generaal konden beschouwd worden.

„Men spreekt in de laatste jaren meermalen van de „noodzakelijkheid, om onze koloniën in beter verdedig-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

„baren staat te brengen tegen eventueele buitenlandsche „vijanden, maar wat in die richting ook gedaan moge wor„den — nooit verlieze men deze waarheid uit het oog, „dat onze grootste kracht gelegen is in de tevredenheid „der bevolking met *ons* bestuur.

„Wanneer zij slechts te roemen heeft over een wijs en „krachtig regeeringsbeleid, over onze rechtvaardigheid en „belangstelling, dan zal zij geen ander opperheer verlangen, „en kunnen wij verklaren, dat onze souvereiniteit over „Indië op een hechten grondslag rust.

„Het is zeker de vraag, of wij het ooit zoover zullen „brengen, dat wij onder alle omstandigheden onvoorwaar„delijk kunnen rekenen op de trouw en de aanhankelijk„heid van een dankbaar volk, maar in die richting moet „onverpoosd worden gestreefd."

Heeft de Indische Regeering na het optreden van den heer Rooseboom als Gouverneur-Generaal zich aan dit programma gehouden?

Dit na te gaan en te beschouwen, dunkt ons voor ieder Nederlander een heilige plicht, van welken geen overwegingen van persoonlijken aard iemand mogen terughouden. Er hangt toch teveel van af. Immers, gaat Java voor Nederland verloren (waarvan het verlies der andere eilanden vanzelf een gevolg zal zijn), dan heeft Nederland niet alleen als koloniale mogendheid afgedaan, maar tevens als mogendheid van eenige beteekenis, terwijl handel en nijverheid ten doode zullen zijn gedoemd.

Het is deze overtuiging, die ons deed besluiten de pen op te vatten, om aan te toonen hoe naar onze meening de Indische Regeering het vraagstuk van Java's in staat van verdediging brengen te eenzijdig heeft opgevat, zij teveel

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

oog heeft gehad voor den materieëlen kant en op de politieke zijde niet genoeg heeft gelet.

Men oordeele:

1°. Wat betreft de Indische hoofden.

Niettegenstaande de Indische pers nagenoeg unaniem en vele bevoegden in tijdschriften en periodieken, de voorgenomen reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur, spottenderwijs desorganisatie genoemd, veroordeelden, en er op wezen, dat zij ontevredenheid zou verwekken bij Inlandsche hoofden en ambtenaren, om reden de positie der Europeesche ambtenaren er ten koste van dezen meê werd verbeterd, werd zij toch doorgedreven. Het aanzien der regenten werd er door verminderd, daar zij hun plaatsvervanger, hun tweede ik, den pattih, zonder wien geen Inlandsch Vorst denkbaar is, nagenoeg verloren, terwijl vele regenten, die vroeger direct onder een resident stonden, thans onder een assistent-resident kwamen, hetgeen in de oogen der Inlandsche maatschappij eene achteruitstelling was. Verder werd het corps Inlandsche ambtenaren ingekrompen, waardoor de promotiekans en de kans om in 's Lands dienst te worden opgenomen geringer werd. [1])

Het aanzien der regenten, hunne beteekenis in de Inlandsche maatschappij, kreeg mede een gevoeligen knak door de tot nog toe ongehoorde wijze, waarop de zaak van één hunner werd behandeld, n.l. die van den aristocratischen, trotschen regent van Madioen, Raden Adipati Brotodin-

---

[1]) Bedoelde reorganisatie werd doorgedreven onder de vlag van bezuiniging. Bij de uitvoering bleek echter dat zij instede van bezuiniging nog extra uitgaven met zich bracht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

nigrat. Deze hoofdambtenaar, gesproten uit een oud adellijk geslacht en vermaagschapt aan het Djokjasche Vorstenhuis, had den Lande meer dan 31 jaar trouw en eerlijk gediend, toen hij medio 1900 door den resident van genoemd gewest werd aangeklaagd. Ten einde zijne zaak naar behooren te kunnen onderzoeken, werd hij door de Regeering naar Padang gedirigeerd en daar gedurende zes maanden geïnterneerd. *Zonder gehoord te zijn of zich te hebben mogen verdedigen*, ontving hij te Padang het besluit van het Gouvernement, vermeldende: dat het tegen hem ingestelde onderzoek aan het licht had gebracht, dat hij zich had schuldig gemaakt aan .... (iets *on*eervols), en hij daarom *eervol* ontslagen was onder toekenning van pensioen.

Dat de regent tijdelijk verwijderd werd van Madioen om het onderzoek tegen hem mogelijk te kunnen maken, was juist, maar had dit niet op een minder smadelijke manier kunnen gebeuren? Had hij niet te Batavia bij den resident kunnen logeeren, of, quasi om gezondheidsredenen, te Bandoeng bij den regent of bij het Hoofd van het Gewestelijk Bestuur? Was het zoo bepaald noodig hem tegenover de Inlandsche bevolking diep te krenken door hem te verbannen naar een buitenpost, waar men hem (op eigen kosten n. b. [1]) *zes* maanden lang liet rondloopen, door iedereen er op aangezien? En dan zonder hem te hooren of hem in de gelegenheid te stellen zich te kunnen verdedigen, een recht dat den grootsten misdadiger niet onthouden wordt? [2])

---

[1]) Eerst later, toen hij gepensionneerd was, werden zij hem vergoed.

[2]) Aanvankelijk was de Regeering van plan, zooals vroeger in dergelijke gevallen steeds gebeurde, het onderzoek in de zaak van den regent van Madioen te doen houden door een lid van den Raad van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Verouderd kwam de man terug, zijn hart natuurlijk vol wrok tegen een Regeering, die hem zoo onnoodig had doen lijden, zoowel door het bannissement als door de considerans in het pensioensbesluit: „dat het onderzoek aan het licht had gebracht, dat hij schuldig was aan .... (iets *on*eervols)." Die considerans toch was mede een overbodige krenking, bovendien vrij zonderling, wijl zij in tegenspraak was met het *eervol* ontslag, onder toekenning van pensioen.

Indië, waartoe alle reden bestond, omdat de resident aanklager was en tevens in zooverre in de zaak betrokken, dat de feiten die gebeurd waren tot strekking zouden hebben gehad zijn gezag te ondermijnen. Jammer genoeg kwam de Regeering van dit plan terug en liet den resident het onderzoek houden. Dat dit onpartijdig door den resident geschied is, daaraan zal wel niemand twijfelen, die den heer Donner kent; het feit echter, dat de onderzoeker aanklager was en de beklaagde op diens advies was verwijderd, kan invloed gehad hebben op de Inlandsche getuigen; met hun begrippen kon het niet anders of de resident was den regent vijandiggezind en moest het hem welgevallig zijn zoo de schuld van den regent bewezen werd. Hiermede werd door de Regeering geen rekening gehouden, ook later niet toen de gepensionneerde regent de bewijzen had verzameld om aan te toonen dat valsche getuigenissen waren afgelegd en hij een hernieuwd onderzoek verzocht, met den resident *niet* als onderzoeker. Dit verzoek werd gewezen van de hand onder mededeeling, dat voortaan op dergelijke verzoeken geen antwoord meer zou gegeven worden.

De regent wendde zich toen te vergeefs tot de Tweede Kamer en daarna tot de Justitie. De Officier van Justitie van Soerabaia hield een onderzoek en kwam, zooals de Indische bladen onlangs vermeldden, tot de conclusie dat de resident zich aan geen onwettigheid had schuldig gemaakt, maar dat het toch wenschelijk zou zijn dat de zaak van den regent nog eens werd onderzocht door een ambtenaar, in rang hooger staande dan de resident.

De Officier van Justitie sluit de mogelijkheid dus niet uit, dat de Regeering zich ten opzichte van Raden Adipati Brotodinnigrat vergist heeft.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA
PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

Waartoe dat beleedigen. dat aankweeken van haat en wrok? De regent had toch zijn voldoend aantal dienstjaren voor pensioen. Hij had dus eenvoudig wegens volbrachten diensttijd kunnen ontslagen zijn geworden. Dan was éclat vermeden, de trotsche Javaan niet diep vernederd, zijn familie niet noodeloos gekrenkt geworden en de andere regenten op Java niet verbitterd, wijl zij de hooge waardigheid van hun ambt en hun rang in de Inlandsche maatschappij door eene dergelijke behandeling van een hunner collega's zoo zagen aangetast.

Dit aantasten gevoelden zij nog in meerdere mate toen van Regeeringswege een onderzoek gelast werd naar de schulden, die zij, regenten, hadden. Welke bedoeling hierbij voorzat, is mij niet duidelijk, het zal wel een goede geweest zijn, maar toch rijst de vraag waarom juist nú, in de tegenwoordige omstandigheden, dat ingrijpen in het privaat leven dier hooge Inlandsche ambtenaren, hetwelk niet anders dan nog meer ontstemming kon teweegbrengen. Het onderzoek bepaalde zich toch alleen tot de *Inlandsche* hoofdambtenaren, terwijl dezen zeer goed wisten, dat hunne Europeesche collega's, wat schulden aangaat, ook niet allen even zuiver zijn.

Mede krenkte het den regenten zeer, dat zij ten aanzien van decoraties als minder werden beschouwd dan de Europeesche hoofdambtenaren. Waren er in vroegere jaren verscheidene regenten versierd geworden met het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw, in den laatsten tijd kwam dit niet meer voor en moesten zij zich met de Oranje-Nassau orde vergenoegen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

2°. Wat betreft de Inlandsche bevolking.

Jaren en jaren lang was er in geschrifte op gewezen, hoe meer en meer de bevolking verarmde door uitzuiging en woeker van vreemde Oosterlingen, en dat zij zich daaraan niet kon onttrekken om reden zij crediet noodig had, in de eerste plaats voor haar landbouw, terwijl nergens voor haar gelegenheid bestond om zich dit op een goedkoope wijze te verschaffen. Dat geschrijf vond gehoor in de Tweede Kamer en, na nog een paar jaar hameren van die zijde, ook bij de Regeering in het moederland. De invoering van een landbouwcrediet ten behoeve van den Inlandschen landbouw werd daarop gelast.

De Maleische en Javaansche bladen namen dit heuglijke bericht over en de bevolking kon zich verblijden in een hoopvolle toekomst, tengevolge van de goede zorg van het Gouvernement.

Edoch, in Indië wist men deze vreugde spoedig te temperen. Er verscheen toch een besluit van den volgenden inhoud:

„Aan den assistenten-resident van Poerwokerto, de Wolff „van Westerrode, wordt opgedragen een onderzoek in te „stellen naar hetgeen met betrekking tot de oprichting „van landbouwcredietbanken op en buiten Java, al of niet „met directen, *maar zoo min mogelijk geldelijken steun der „Regeering*, kan worden gedaan."

De Indische Regeering wilde dus wel wat voor de Inlandsche bevolking doen, doch het moest haar weinig of niets kosten. Dit was de indruk, dien het besluit op de groote menigte maakte en de bevreemding deed uiten, dat zulk een angstvallige schrielheid betracht werd tegen-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

over een bevolking, die Nederland met millioenen en millioenen schats er bovenop heeft geholpen, terwijl het te doen was om de welvaart dier bevolking te verhoogen, haar op te beuren uit de ellende, waarin zij door verwaarloozing der Regeering langzamerhand vervallen was. En dat van die schrielheid blijk werd gegeven in een openbaar besluit, hetwelk in de Javasche courant en in alle andere dagbladen werd gepubliceerd, *in stede van in een geheime instructie, bestemd voor den onderzoeker*, werd bepaald een politieke fout geacht, die slechts ontstemming bij de Inlandsche bevolking kon teweegbrengen.

Een grootere politieke fout zag men in de *zendingscirculaire*, die in Juni 1901 aan alle hoofden van Gewestelijk Bestuur door den 1sten Gouvernementssecretaris werd verzonden.

Zij luidde:

„Hoewel de verhouding tusschen de Europeesche bestuursambtenaren en de zendelingen in de laatste jaren veel verbeterd is, komen toch wel eens opvattingen aan den dag, die niet in overeenstemming zijn met de inzichten der Regeering. Het wordt daarom noodig geacht nog eens met nadruk er op te wijzen dat het zendingswerk ten volle aanspraak mag maken op steun, waar het niet geacht kan worden de openbare rust en orde in gevaar te brengen. Vooral is dit het geval waar de zending ook door het geven van onderwijs en het verstrekken van geneesmiddelen er naar streeft ten nutte der bevolking werkzaam te zijn.

Zendelingen worden wel eens als hinderlijk beschouwd, terwijl zij toch zeer dikwijls pioniers der beschaving zijn. De misvatting spruit voor een groot deel voort uit onbekendheid met hun arbeid. Daar de zending door zeer

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bekwame, ijverige en zelfopofferende mannen vertegenwoordigd is, die uit den aard der zaak met het leven en streven der bevolking intiemer vertrouwd kunnen zijn, dan de vaak slechts korten tijd daar geplaatste bestuursambtenaren, heerscht menigmaal tusschen beide partijen meer wantrouwen dan sympathie en samenwerking. Noch voor de goede vervulling der bestuurstaak, noch voor het welslagen van de evangelieprediking is zulk een verhouding gunstig te noemen. Het gezag van den ambtenaar en de bij primitieve volken vaak machtige invloed van den zendeling, kunnen elkander steunen en aanvullen, wanneer aan beide zijden naar waardeering gestreeft wordt.

Ook waar de aanvragen van zendelingen om de bijzondere toelating tot uitoefening van hun dienstwerk om advies in handen komen van het bestuur, heeft weleens misvatting bestaan omtrent de omstandigheden, waaraan die aanvragen getoetst moeten worden. Meermalen heeft men zich daarbij de vraag gesteld in hoever de zending kon rekenen op resultaten in het door haar begeerde arbeidsveld, terwijl dergelijke overweging op de beslissing der Regeering juist van geen invloed mag zijn en uitsluitend dient te worden onderzocht of pogingen om de christelijke leer onder de inlandsche bevolking te verspreiden in de streek waarvoor de toelating is verzocht, niet gevaarlijk zijn voor de orde en rust.

In een enkel geval meende een bestuursambtenaar zich van advies te moeten onthouden op grond van de meening dat overwegingen van localen aard geen waarde zouden hebben voor de beoordeeling der toelating van christelijke propaganda. Verzoeken om toelating van zendelingen moeten echter wel degelijk aan plaatselijke omstandigheden getoetst worden, al zal de beslissing niet altijd uitsluitend door de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

omstandigheden maar soms ook door de toestanden in naburige streken worden beheerscht.

Een ander bestuursambtenaar voerde in zijn advies op een verzoek om toelating aan dat het weren van pogingen om proselieten te maken onder de inheemsche bevolking een beginsel was, waarvan in geen geval mocht worden afgeweken, terwijl integendeel het beginsel, dat de Regeering hier voorop wenscht te zien gesteld, is dat pogingen als bovenbedoeld niet langer mogen worden geweerd, dan voor het belang der openbare orde en rust noodzakelijk is.

De vrees van het bestuur voor de gevolgen van dweepzucht schijnt ook niet altijd voldoende gemotiveerd. Waar neiging bestaat tot geestdrijverij, verdienen pogingen om den invloed daarvan geleidelijk te verminderen zeer zeker steun in plaats van tegenwerking.

De Europeesche ambtenaren van het bestuur behooren zich ook in hun bemoeiïngen met zendelingen te onthouden van elke minder gepaste inmenging, die aan het werk der zending zou kunnen schaden. De contrôle die een bestuursambtenaar zich eens meende te moeten veroorloven omtrent de vraag of de mohammedaansche kinderen al dan niet met toestemming van hun ouders een zendingsschool bezochten en of ouders zich wel bewust waren van de strekking van het op die school gegeven christelijk onderwijs, moet slechts aan verdachtmakingen en onjuiste voorstellingen voedsel geven en vindt bovendien in geen enkele bepaling steun.

Wanneer een ambtenaar van het bestuur reden heeft om bezwaar te maken tegen handelingen van een zendeling, of om aan te nemen dat deze zich aan eventueel hem gestelde beperkingen in de uitoefening van zijn dienstwerk niet houdt, behoort hij den zendeling persoonlijk om opheldering te vragen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In voldoening aan een opdracht van den Gouverneur-Generaal, heb ik de eer het vorenstaande onder uw aandacht te brengen en UHoogEdelGestrenge te verzoekingen de Europeesche ambtenaren van het bestuur in uw gewest dienovereenkomstig in te lichten, en op te dragen om zich stipt naar de inzichten van de Regeering te gedragen.

Tevens breng ik u in herinnering het besluit van 1 November 1889, N°. 19 [Bijblad op het Staatsblad N°. 4642], dat c. s. tot strekking heeft om alle ongewenschte bemoeiïng van inlandsche hoofden en ambtenaren met tot het christendom overgegane inlanders uit te sluiten."

Ook hier zat de fout in de *publiciteit*. Een circulaire, die zaken bespreekt van dergelijken teederen, kieschen aard, waarin het Bestuur wordt aangemaand meer steun te verleenen aan de zending en die, vooral bij verkeerde, kwaadwillige lezing, den geestdrijvers onzer godsdienstegenstanders een wapen in de hand geeft om der bevolking diets te maken dat het Gouvernement de bekeering wil van alle Mohammedanen en gebroken heeft met het steeds gehuldigde beginsel, hetwelk in het Regeeringsreglement is gedecreteerd: „vrijheid van godsdienst", zulk een circulaire had „*strikt geheim*", „*eigenhandig*", of welke technische termen daarvoor bestaan, den Hoofden van Gewestelijk Bestuur moeten zijn toegezonden. Erg onhandig was het, terwijl het gebrek aan blik op de Indische toestanden verried, deze circulaire *niet geheim* te behandelen.

Zij vond thans in minder dan geen tijd haar weg in alle dagbladen, die er commentaren op leverden en er zich, bijna zonder uitzondering, ongunstig over uitlieten. Het Bataviaasch Nieuwsblad zeide er o.m. van: „Deze circulaire „is weder een bewijs, dat wij hoe langer hoe meer gere-

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

„geerd worden door menschen, die Indië niet kennen, niet „verstaan, geen besef hebben van hetgeen ons gezag in „deze gewesten gevestigd heeft, in stand hield en blijvend „mogelijk maakt.... Zij kenmerkt eene zienswijze van den „hoogsten vertegenwoordiger der Regeering, welke in„druischt tegen de bedoeling en tegen de woorden van „het Regeeringsreglement en meer bepaaldelijk waar dit „den Gouverneur-Generaal stelt als een waarborg der be„scherming van den inlander tegen willekeur van wien „ook, als een zekerheid dat de inlander zijn godsdienstige „meeningen zal kunnen belijden met volkomen vrijheid."

De Maleische couranten namen uit de Hollandsche bladen het een en ander over en onrust werd gezaaid in de gemoederen van de Mohammedaansche bevolking, die zal blijven bestaan en waarvan geestdrijvers te eeniger tijd zullen gebruik maken.

Zoo kwam in het te Padang uitkomende Inlandsche (Battaksche) tijdschrift „Tapian na Oeli", aflevering van 6 Juli 1901, een artikel voor, dat, vertaald, aldus luidde:

„*Betreffende den Godsdienst.* Er is een brief gekomen van het gouvernement aan heeren bestuurderen, voorschrijvend dat [die] bestuurderen één van zin zullen zijn met de geestelijken die den christelijken godsdienst verspreiden. Want, indien zij één van zin zijn, kunnen de bestuurderen gemakkelijker hun bevelen door de onderdanen doen naleven.

Vroeger zeide het gouvernement dat het bestuur zich niet had in te laten met den godsdienst, thans evenwel heet het gepaster dat de godsdienst er in gemengd worde, opdat het gemakkelijker zal vallen, bevelen te doen uitvoeren.

Ik wil geen verbiedend woord uitspreken tegen den christelijken godsdienst, draag dien ook geen kwaad hart toe, wil evenmin den Mohammedaanschen godsdienst verheffen. Want

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de Mohammedaansche godsdienst, — ik heb den aard daarvan bereids in Mecca gadegeslagen. De menschen hier zijn godsdienstiger, dan die in Mecca, zij gelooven hier beter in Toean [Allah] dan daarginder.

Dan —, één ding moge ik aanvoeren tegen het gouvernement: thans kan gezegd worden dat vrede rust in het gemoed der onderdanen; geen is er die het gouvernement geen goed hart toedraagt; geen bevel, geen last wordt in den wind geslagen door de onderdanen zoo min als door de hoofden.

Het kan gezegd worden dat de onderdanen welgezind zijn jegens het bestuur, wijl dat bestuur geen onderscheid ziet tusschen een die christen en een die Mohammedaan is. Gelijkelijk worden zij gestraft, wanneer zij een bevel niet opvolgen, zonder dat onderscheid wordt gemaakt.

Bijaldien het nieuwe voorschrift wordt opgevolgd, dan zal vermoedelijk later het gouvernement leed wedervaren, omdat zekerlijk tweespalt zal ontstaan tusschen de christelijke en Mohammedaansche onderdanen.

Laat mij er op wijzen dat men wellicht nu reeds mopmerend, dit zekerlijk in meerdere mate zal doen bij opvolging van de nieuwe circulaire.

Het bestuur is wijzer en weet het beter dan de redacteur van *Tapian na Oeli*, maar naar mijn oordeel zou het goed zijn, als het bestuur het vorenstaande in overweging name.

In een dorp, waar maar éénzelfde godsdienst wordt beleden, zal geen tweespalt geboren worden tusschen de bewoners, maar in een dorp, waar men twee verschillende godsdiensten aanhangt, daar zal zekerlijk twist ontstaan.

Wanneer de zendelingen en het bestuur, één van zin, den Christenen de hand boven het hoofd houden, zal zekerlijk tweespalt ontstaan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ware het niet wegens den godsdienst, dan zou in China geen onrust zijn ontstaan; de onderhoorigen zouden zich niet tegen de bestuurders verzet hebben.

Ware het niet wegens de handelingen van de geestelijken van Rome, dan zou op de Phillippijnen geen onrust zijn ontstaan; dat gebied zou niet aan Spanje ontvallen zijn.

Zulke tweespalt is onbeduidend in den aanvang, maar zij wordt hoe langer hoe grooter; is eenmaal het hart bekneld dan is het niet meer in het reine te brengen. Zijn eenmaal belijders van verschillende godsdiensten met elkander in botsing gekomen, dan zullen zij het moeilijk weder met elkander eens worden; zijn beide partijen tot in het hart getroffen, dan zal genezing bezwaarlijk zijn.

Dit is hetgeen ik zeggen wilde.

Mogen de machthebbenden nog eenmaal mijn woorden in overweging nemen."

In hetzelfde tijdschrift van 24 Augustus d. a. v. werd nog het volgende artikel opgenomen:

„*Nog eens betreffende den Godsdienst.* In *Tapian na Oeli* van 6 Juli heb ik een weinig gesproken, betreffende de circulaire welke door het gouvernement is gezonden geworden aan de bestuurderen, luidende dat die bestuurderen één van zin zouden zijn met de zendelingen die het christendom verspreiden.

Ik ben als opgeschrikt bij het zien van het Hollandsche dagblad, genaamd *Bataviaasch Nieuwsblad*, hetwelk uitkwam op 14 Augustus.

Het voorkomende in *Tapian na Oeli*, is in het Hollandsch overgezet geworden in het *Bat. Nbl.*

De reden dat ik opschrikte (is deze), ik dacht: natuurlijk zullen mijn woorden zijn als een steen welke in het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

water gevallen is, echter naar het schijnt, heeft een heer in het gewest Tanapoeli zich de moeite willen geven die woorden te verhollandschen, opdat de groote heeren hetgeen ik gesproken heb, zouden te weten komen.

Welnu, mijnheer, ik zeg u daar dank voor al weet ik ook uw naam niet, noch wie u is.

Dan —, hetgeen ik gezegd heb, bevat waarheid, het zijn geen ledige woorden, evenmin woorden aan andere dagbladen ontleend.

Ik zeg dit, omdat ik genegenheid gevoel jegens het gouvernement.

Alhoewel ik uit den dienst van het gouvernement getreden ben, is het mij als behoor ik tot de oudere zonen onder hen die thans in gouvernementsdienst zijn.

Ik zeg dit omdat, zonder het gouvernement, ik niet in staat zou zijn een weinig Hollandsch te spreken, evenmin mijn tegenwoordig, uitgebreid beroep uit te oefenen. Door het onderwijs dat ik genoten heb, ontvang ik behoorlijke inkomsten en ik ben er het gouvernement zeer dankbaar voor. Daarom kwam de gedachte in mij op dat het pas geeft, dat een kind welgezinde woorden tot zijn vader richt, opdat deze niet verdwale en een weg insla welke niet goed begaanbaar is.

Het gemopper der menigte was onbeschrijfelijk toen vroeger de circulaire van minister Keuchenius verscheen, voorschrijvend dat aan bekwame (inlandsche) Christenen den voorrang moest gegund worden, dat zij in de eerste plaats bezoldiging zouden erlangen, de Mohammedanen in de tweede plaats: eerst dan wanneer er geen bekwame Christenen meer waren, zouden de Mohammedanen aan de beurt komen.

Toen geschiedde, naar het mij voorkomt, naar den zang

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

der Christenen: „help (ons) Christenen de Mohammedanen ten onder brengen."

Het is geen ophitsing wat ik beoog; alhoewel ik Mohammedaan ben, kan gezegd worden dat ik in mijn hart Christen ben, maar de waarheid worde betracht.

Het (ware) goed (bijaldien) het gouvernement de Mohammedanen niet als stiefkinderen behandelde; ik zeg dit omdat ik zie dat de Mohammedanen (anders) wantrouwig jegens den bestuurder zullen zijn.

Welk voordeel heeft het gouvernement ervan, wanneer zijn onderdanen Mohammedanen dan wel Christenen zijn?

O! het gouvernement (ducht dat) de Mohammedanen zich (tegen het gouvernement) keeren zullen. Reeds gedurende driehonderd jaren staat Java onder het gezag der compagnie en reeds sedert honderd jaren dat het onder dat gezag staat, heeft men niet meer er van vernomen dat de Mohammedanen het gouvernement van wege den godsdienst hebben bestreden.

Want er wordt gezegd in de boeken der Mohammedanen: „al moge hij van een anderen godsdienst zijn, bijaldien hij den Mohammedanen hun godsdienst laat belijden, zoo kan gezegd worden dat hij door God toch in het paradijs zal toegelaten worden. Hij, die vorst is, worde gehuldigd. Zelfs een Mohammedaansch vorst, die den Mohammedanen hun godsdienst niet laat belijden, zij geen vorst (niet gehuldigd)."

Daarom verdringen zich op nieuwjaarsdag steeds de Mohammedanen bij de woning van controleur, assistent-resident of resident om dezen hulde te bewijzen.

Want tot dusver kan gezegd worden dat het bestuur de Mohammedanen onder zijn bescherming neemt.

Daarom vertrouwen de Mohammedanen ten volle het gouvernement, dat zij als hun vader beschouwen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bijaldien zij zien dat het bestuur zijn gezindheid anders doet zijn dan tot dusver het geval was, dan zal ook wijziging komen in de gezindheid der Mohammedanen.

Daarom geloof ik dat die brief de gemoederen zal beroeren en geen vrede zal brengen aan de kinderen [van het gouvernement].

Dit zij het vervolg [op het vorige artikel] o heer; moge de Heer God u zegenen."

Het Bataviaasch Nieuwsblad liet zich uit, dat de Gouverneur-Generaal Rooseboom die circulaire had doen afgeven, om in het gevlei te komen van de nieuwe partij, die het roer van staat in handen zou krijgen.

In hoeverre dit waar is, of waar kan zijn, wil ik in het midden laten, maar zeker is het, dat Zijne Excellentie de antirevolutionnaire partij met die circulaire geen dienst heeft bewezen; integendeel. Haar streven toch om het Christendom uit te breiden, het bekeeringswerk te bevorderen, is thans, wat Java en andere Mohammedaansche streken betreft, voor de eerste tien à twintig jaar verijdeld geworden. De circulaire heeft slapende honden wakker gemaakt, de Mohammedaansche geestelijkheid is op haar hoede, en door middel van haar invloed op Inlandsche ambtenaren en hoofden zal de Christelijke zending in het geheim worden tegengewerkt, en daartegen zal geen zendeling, zelfs met den steun van het Europeesch Bestuur, iets vermogen.

De ijveraars te Mekka en te Stamboel zullen er zich om verkneukeld hebben, dat wij (en nog wel onze Overheid) het godsdienstvuurtje zijn gaan stoken, en zullen er, wanneer daartoe het gunstige tijdstip gekomen is, een handig gebruik van weten te maken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

3°. Wat betreft de Indo-Europeanen.

In Juli 1901 werd van Regeeringswege een circulaire verzonden aan de verschillende hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera omtrent een in te stellen onderzoek naar het *pauperisme* onder de Indo-Europeanen van den volgenden inhoud:

„Naar aanleiding van de herhaalde geuite klachten over het toenemend pauperisme in de Europeesche maatschappij hier te lande, wenscht de Gouverneur-Generaal zich op de hoogte te stellen van den toestand dier maatschappij op Java en Madoera.

Om tot een juiste kennis van dien toestand te geraken is het, naar het oordeel van Zijne Excellentie, noodig dat in de eerste plaats een goede en vertrouwbare statistiek der minder gegoede Europeesche bevolking worde aangelegd, houdende opgave van:

a. de namen van:

ten eerste gehuwden en weduwnaars of weduwen, alsmede in concubinaat levende personen, kinderen te hunnen laste hebbende en wier vermoedelijk inkomen niet meer dan *f* 100 per maand bedraagt;

ten tweede gehuwden zonder kinderen, wier vermoedelijk inkomen niet meer dan *f* 75 per maand bedraagt;

ten derde zelfstandig wonende ongehuwden en weduwnaars of weduwen, geen kinderen ten hunnen laste hebbende en wier vermoedelijk inkomen niet meer dan *f* 50 per maand bedraagt;

met dien verstande dat zij, wier inkomen slechts tijdelijk niet meer dan de evengenoemde sommen bedraagt [bij

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

voorbeeld sommige ambtenaren op wachtgeld of op non-activiteit] niet worden opgenomen;

b. hun leeftijd;

c. hun sekse;

d. hun geboorteplaats;

e. hun ouders (nationaliteit en maatschappelijke positie);

f. hun gezin en wel:

ten eerste gehuwd, ongehuwd of in concubinaat levende;

ten tweede aantal, leeftijd, sekse en beroep der kinderen;

ten derde leeftijd, waarop het hoofd van het gezin in het huwelijk is getreden;

g. hun beroep en bedrijven en die van de kinderen en indien zij zonder bekend beroep of bedrijf zijn, de wijze waarop in het levensonderhoud wordt voorzien;

h. hun inkomsten (voor zooveel opgaven dienaangaande verkregen kunnen worden) en *casu quo* die van hun gezin:

i. schoolbezoek en opleiding hunner kinderen:

k. hun verleden en tegenwoordige levenswijze;

l. hun godsdienst;

m. hun gezondheidstoestand;

n. toestand en inrichting hunner woning;

o. genoten onderwijs en kennis van het Nederlandsch;

p. vermoedelijke oorzaken van maatschappelijken achteruitgang;

q. dienst in het leger en, zoo ja, hoelang en in welken rang.

De vraag sub *f.* zal het aantal personen die in concubinaat leven, doen kennen. Het is van belang dienaangaande meer bijzonderheden te weten en meer speciaal omtrent:

het samenleven van vrouwen tot de Europeesche en met deze gelijkgestelde bevolking behoorend, met inlanders en vreemde oosterlingen;

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den landaard, waartoe de concubines behooren;

op welken leeftijd de betrokkenen zijn begonnen in concubinaat te leven;

het lot der uit dergelijke verbindingen voortgesproten kinderen die door de ouders niet als tot hun gezin behoorende worden aangemerkt.

Ten opzichte van punt *g.* (de beroepen) is het gewenscht het onderzoek uit te strekken tot:

de gevallen dat de betrokkenen in de uitoefening van hun beroep of bedrijf door hun gezin worden bijgestaan;

Europeanen en met dezen gelijkgestelden, die bij inlanders of vreemde oosterlingen in dienst zijn:

vroeger uitgeoefende beroepen en de reden waarom die verlaten zijn;

en dan tevens de vraag te beantwoorden of het aanbeveling verdient en mogelijk wordt geacht om het in Indië blijven van gewezen mindere militairen, afkomstig uit Europa, te verhinderen, tenzij zij kunnen aantoonen dadelijk na de verkrijging van hun paspoort een eerlijk bestaan hier te lande te zullen vinden.

Met betrekking tot punt *h.* (inkomsten) wordt het nuttig geoordeeld mede gegevens te verzamelen omtrent ondersteuning door kerkgenootschappen, instellingen van liefdadigheid of particulieren.

Bij het onderzoek over punt *k.* (verleden en tegenwoordige levenswijze) komen de volgende onderwerpen in aanmerking:

misbruik van sterken drank of opium;

prostitutie;

verkwisting;

dobbelspel;

met welk slag van menschen zij omgang zoeken;

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

of zij als Europeanen leven dan wel zich met de inlandsche bevolking vermengen;

overgang tot den Islam en de reden waarom dit geschiedt.

Bij punt *l.* (godsdienst) wordt het van belang geacht te weten:

of al dan niet godsdienstonderwijs is genoten;

of zij vroeger tot een ander kerkgenootschap hebben behoord;

of zij zich aan den godsdienst laten gelegen liggen.

Omtrent punt *m.* (gezondheidstoestand) zullen individueel wel geen vertrouwbare inlichtingen kunnen worden ingewonnen, omdat die alleen van de behandelende geneesheeren te verkrijgen zijn. Evenwel zou kunnen worden gevraagd:

of zij doorgaans gezond dan wel ziekelijk zijn;

of zij in geval van ziekte gewoon zijn de hulp van een arts of docter-djawa in te roepen, dan wel zich met doekoens of eigen geneesmiddelen te behelpen.

Punt *n.* [toestand en inrichting der woningen is vooral uit een oogpunt van hygiene van belang. Hierbij zal bepaaldelijk moeten worden opgegeven of de betrokkenen afgezonderd van de inlandsche bevolking wonen dan wel hoe zij in kampongs of desa's zijn gehuisvest.]

Bij punt *o.* (genoten onderwijs en kennis van het Nederlandsch) zullen de volgende vragen te stellen zijn:

welke opleiding zij genoten hebben;

of zij eenig examen hebben afgelegd en, zoo ja, welk;

of zij de Nederlandsche taal gemakkelijk spreken;

of zij zich bij voorkeur van de landstaal bedienen.

De Gouverneur-Generaal meent dat de aangewezen weg ter verkrijging der noodige gegevens is, dat door de hoofden van gewestelijk bestuur tot dat doel commissies worden ingesteld, welke onder voorzitterschap der hoofden van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gewestelijk bestuur zooveel mogelijk zullen zijn samengesteld uit een predikant dan wel een protestantsche godsdienstleeraar, een roomsch katholieke geestelijke, een rechterlijk ambtenaar, een geneesheer en een onderwijzer, met vrijlating evenwel om, wanneer dit meer gewenscht voorkomt, het onderzoek niet door een commissie, maar door een bepaald persoon te doen verrichten.

Ten aanzien van het in te stellen onderzoek merk ik overeenkomstig het verlangen van den landvoogd nog het volgende op:

De commissies verzamelen met behulp der plaatselijke archieven zooveel mogelijk de gegevens die zij noodig hebben. Zij vragen mondeling of schriftelijk inlichtingen aan personen en vereenigingen over die punten, waaromtrent deze in staat zijn gegevens te verschaffen. Zij kunnen zich daartoe wenden tot wijkmeesters, schouten, instellingen zooals de *Indische Bond* en *Soeria* en *Soemirat*, tot colleges van diakenen en tot besturen van liefdadige instellingen, e. d.

Nadat de commissies alle gegevens, die zoodoende zijn bijeen te brengen, verzameld hebben, kunnen de commissieleden zich nog persoonlijk tot de betrokkenen wenden om mondeling gewenschte nadere inlichtingen of zekerheid omtrent twijfelachtige punten te verkrijgen.

Het is het uitdrukkelijk verlangen van den Gouverneur-Generaal, dat bij het onderzoek alles wat aanstoot kan geven worde vermeden en dat van het verkrijgen van sommige inlichtingen behoort te worden afgezien, indien die zonder dat euvel niet te bekomen zijn. Zijne Excellentie heeft er geen bezwaar tegen dat men, waar dit ter geruststelling der betrokkenen wenschelijk mocht worden geacht, aan hen mede te deelen met welk doel de gegevens worden verzameld.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Verder wenscht de Landvoogd, dat de verkregen gegevens rechtstreeks aan de Regeering door de Commissies worden ingediend en zal het Zijne Excellentie aangenaam zijn, indien de aanbieding daarvan vergezeld gaat van een korte resumtie van den totaalindruk van het gehouden onderzoek en desverkiezende van de middelen, welke geoordeeld worden plaatselijk van eenig nut te kunnen zijn, tot bestrijding van het pauperisme.

De Gouverneur-Generaal stelt er verder bijzonderen prijs op dat het onderzoek met de meest mogelijke vlugheid worde ingesteld, zonder nochtans aan de betrouwbaarheid te zeer afbreuk te doen.

Ik heb de eer UHEG. te verzoeken aan het voorafgaande de noodige uitvoering te willen geven."

Ook bij deze circulaire werd de politieke fout begaan, haar niet als *geheim stuk* aan de verschillende hoofden van Gewestelijk Bestuur te zenden, met last, een *geheim* onderzoek in te stellen, waarbij de hulp mocht worden ingeroepen van de protestantsche en katholieke geestelijken en van enkele andere personen, die, naar het oordeel van den resident, uit den aard hunner betrekking omtrent het plaatselijk bestaand pauperisme goede inlichtingen konden geven. Thans werd alles dadelijk publiek eigendom, de circulaire door alle couranten besproken en door de meeste veroordeeld, en het onderzoek commissoriaal gemaakt, waardoor noodelooze verbittering onder de Indo-Europeanen werd opgewekt.

Naïf is de gemoedelijke uitdrukking in de circulaire, dat het 't uitdrukkelijk verlangen is van den Gouverneur-Generaal, dat bij dat onderzoek alles wat aanstoot kan geven, worde vermeden, terwijl toch het geheele stuk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

aanstoot gaf door de *publiciteit* en door de daarin gestelde vraagpunten, zooals: ten aanzien van het leven in concubinaat, het verleden van den betrokkene, oorzaken van zijn maatschappelijken achteruitgang, op welken leeftijd de betrokkene is begonnen in concubinaat te leven, of hij misbruik maakt van opium, zich aan prostitutie overgeeft, aan verkwisting, dobbelspel, met welk slag van menschen hij omgang zoekt, of hij zich aan den godsdienst gelegen laat liggen, enz.; het intiemste zieleleven van een mensch moest worden blootgelegd.

De zaak werd nog verergerd door de uitvoering, die precies geweest is zooals een ieder, die met de toestanden in Indië bekend is, had kunnen voorspellen. In vele gewesten deden de commissieleden niet zelven het onderzoek, doch droegen dit weder op aan wijkmeesters, klerken, controleurs, die er zelfs Inlandsche ambtenaren voorspanden. Men onderzocht niet buiten de betrokkenen om, zooals natuurlijk de eisch was, maar richtte zich direct tot hen en liet hen zelf de verschillende vraagpunten beantwoorden. Men ging daartoe naar hun huis of liet hen eenvoudig op het assistent-residentie bureau komen, waar een klerk de vragen deed, die er dan vaak pleizier in had ze nog wat schuin aan te dikken. Te Batavia richtte de commissie het nog gemakkelijker in, liet de te doene vragen drukken en zond den betrokkenen een exemplaar toe, met verzoek de vragen te willen invullen. Op die wijze is van de geheele zaak een opzienbaar paskwil gemaakt; noodeloos zijn tal van personen gekrenkt geworden en in hun eer getast en — alles voor niets, want de verzamelde gegevens zullen grootendeels als *onvertrouwbaar* moeten worden ter zijde gelegd of, zoo ze toch gebruikt worden, slechts een onjuist beeld geven van den werkelijken toestand.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Was er meer inzicht in de zaken geweest, en was niet de goede raad in den wind geslagen van een eerlijk predikant, om toch vooral de circulaire slechts als een *strikt geheim* stuk te doen afgaan en aanstoot gevende vragen, zooals hiervoren genoemd, er uit te laten, dan zou het nuttelooze schandaal niet hebben plaats gevonden.

De nadenkende lezer, en vooral hij die met Java's bevolking van nabij bekend is, zal mij toegeven, dat men de politieke zijde van het vraagstuk van Java's in staat van verdediging brengen al zeer weinig betracht heeft, ja dat ten aanzien daarvan zelfs veel bedorven is geworden en dat niet genoeg in het oog zijn gehouden de gulden regelen in Kielstra's programma vervat: „dat onze grootste kracht „in Indië gelegen is in de tevredenheid der bevolking met „*ons* bestuur. Wanneer zij slechts te roemen heeft over „een wijs en krachtig regeeringsbeleid, over onze recht- „vaardigheid en belangstelling, dan zal zij geen ander „opperheer verlangen en kunnen wij verklaren dat onze „souvereiniteit over Indië op een hechten grondslag rust," waarvan de pendant dezer dagen te lezen was in het weekblad van Oost en West: „dat wij het in Indië er „naar moeten maken, dat wij kunnen rekenen op de vaste „overtuiging der landzaten: dat iedere verandering van „overheerscher een nadeel zou zijn."

De tijden zijn er niet naar, om nog lang in de richting van verwaarloozing van de politieke zijde van bedoeld vraagstuk voort te gaan. De Regeering verandere te dien opzichte zoo spoedig mogelijk van koers en herstelle wat te herstellen is. Zij verheffe de regenten weder op hun vroeger voetstuk, behandele hen op de manier, waarop zij door

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hun afkomst, hun rang en hunne beteekenis in de Inlandsche maatschappij aanspraak hebben en achtte hen niet minder dan hunne Europeesche collega's en keure hen eveneens waardig om versierd te worden met het ordeteeken van den Nederlandschen Leeuw. Zij toone der Inlandsche bevolking dat het Haar ernst is met het verleenen van hulp ten behoeve van den landbouw door overal landbouwcredietbanken op te richten, *ongeacht de kosten die dit voor Haar moge medebrengen*, en bewijze haar door intrekking *met eenig éclat* der zendingscirculaire, dat deze eene vergissing was en dat het niet in Haar bedoeling heeft gelegen de waarborgen ten aanzien van vrijheid van godsdienst, der bevolking eenmaal gegeven, aan te tasten. Voorts herstelle zij zooveel mogelijk ten aanzien der Indo-Europeanen wat de pauper-circulaire bedorven heeft.

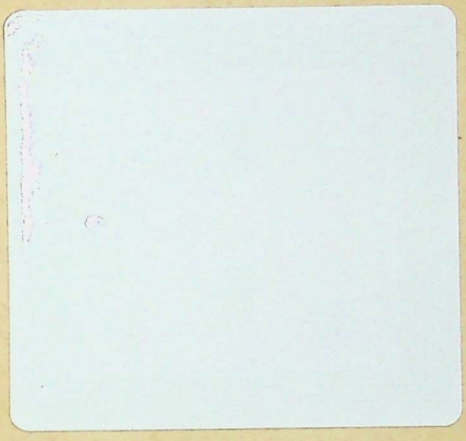
Wellicht is op die wijze nog goed te maken wat door onhandigheid en gebrek aan inzicht is verloren gegaan.

Augustus 1902.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA